

AZ ÚJ GYÜMÖLCSFAJTÁK KÖZTERMESZTÉSBE VONÁSÁNAK, A TÖRZSÜLTETVÉNYEK FEJLESZTÉSÉNEK KÉRDÉSEI

HUNYADY MIKLÓS
osztályvezető-helyettes

Országos Vetőmag és Szaporítóanyag Felügyelőség, Budapest

Gyümölcsstermelésünk belterjességének fokozódásával, a piaci verseny éleződésével egyre erőteljesebben vetődik fel az igény az eredményességet esetenként jelentősen befolyásolni képes új fajták gyorsabb köztermesztésbe vonása iránt.

A felgyorsult fajtaváltást — úgy tűnik — bizonyos fokig akadályozzák a köztermesztésbe vonás során jelenleg fellelhető gondok, nehézségek. Néha indokolatlanul hosszú idő telik el egy-egy kiváló fajtának a hazai szaporítási rendszeren keresztül történő tömeges szaporításáig.

Mielőtt a problémák részletes taglalásába kezdenék, tekintsük át a hazai szaporítás jogszabályban előírt rendjét.

Minisztertanácsi határozat írja elő, hogy *köztermesztésben* csak olyan hazai vagy külföldi növényfajtát lehet felhasználni, amely *állami minősítésben* részvett, *vagy* amelynek *ideiglenes szaporítását* a mezőgazdasági és élelmiszerügyi miniszter *engedélyezte*.

Ebből következik a vetőmagvak és egyéb növényi szaporítóanyagok előállításáról és ellenőrzéséről szóló miniszteri rendeletnek az az előírása, hogy a *minősített* vagy *forgalomba hozatalra engedélyezett* fajták kijelölt egyedét vagy növényállományát *törzskönyvezni kell*, és a törzskönyvezett egyed vagy állomány szaporulatát *központi törzsváltóanyagban kell elhelyezni*. A jogszabály előírja még azt is, hogy a növényállomány kijelölése a nemesítőnek (honosítónak), a törzskönyvezésre történő előkészítés és bejelentés a fajta fenntartójának a feladata.

Egyértelműen körülhatárolt tehát a köztermesztésbe vonandó fajták köre, a feladatok sorrendje és végzői.

Nézzük ezek után a gyakorlati teendőket.

Az államilag minősített, ill. forgalomba hozatalra engedélyezett fajta megfelelő egyedét vagy állományát a fajta fenntartója bejelenti a Felügyelőségnek törzskönyvezésre. A törzskönyvezésre történő előkészítést és magát a bejelentés módját szabvány írja elő. A szabvány bizonyos feltételeket tartalmaz a fajta kiválasztott egyedeivel szemben, és előírásokat a bejelentővel, illetve a

törzskönyvezést végzővel (a Felügyelőséggel) szemben, amelynek részletezésére most nem térek ki.

A törzskönyvezési előírásoknak megfelelő növényekről történő elkülönített szaporítást, a szaporítással azonos időben beállított, párhuzamosan végzett szabadföldi víruseszteselés mellett a központi törzszültetvény részét képező ún. szűrő vagy átmeneti faiskolában kell végezni, amelyet ez idő szerint a GYDKI tart fenn. Erre a szaporulat, ill. a központi törzszültetvény vírusmentességének megőrzése érdekében van szükség. A vírusvizsgálatot a MÉM Növényvédelmi és Agrokémiai Központja, vagy — hatósági ellenőrzés mellett — a Gyümölcs és Dísznövénytermesztési Kutató Intézet végzi. A vírusvizsgálati idő 3 év. Ez alatt a szaporulat ideiglenesen kiültethető a központi törzszültetvénybe, de helyben maradása, ill. megsemmisítése, valamint az anyafa törzskönyvezése a vizsgálat eredményétől függ. Megjegyzem még, hogy — mivel a szemzőhajtást termő központi törzszültetvényben a fák nem virágozhatnak és termést nem hoznak — a szűrő faiskolából kikerülő szaporulattól néhány db (mintegy 3—4 db) a központi törzsgyümölcsösbe kerül a fajta hiteles megőrzése és tulajdonságának folyamatos ellenőrzése érdekében, amely a fajtafenntartó nemesítéshez szolgáltat alapot.

Ezzel tehát lényegében a fajta szaporításba vonása (legalábbis a kritikus szakaszt illetően) befejeződött. A központi törzszültetvénybe elhelyezett állományról a tömegszaporítást biztosító üzemi törzszültetvények számára történő ún. elit szaporítás ugyanis már rutinfeladatnak tekinthető.

Ezek után vegyük sorra azokat a gondokat, problémákat, amelyek nehezítik a gyorsabb termesztésbe vonást:

1. Szigorúan ragaszkodva a jogszabályi előírásokhoz — mint láttuk —, a termesztésbe vonással kapcsolatos procedúra (törzskönyvezés, vírusvizsgálat, szűrő faiskolai szaporítás) csak a fajtaminősítés után, a fajta fenntartójának ismeretében kezdődik meg. Ez azt eredményezi, hogy az állami minősítés után minimálisan 3—5 évre van szükség ahhoz, hogy a fajtából megfelelő mennyiségű alapanyagot termő növény álljon rendelkezésre minden üzemi törzszültetvényben. További nehézségeket és idővesztéseket jelent, ha a törzskönyvezésre kijelölt anyanövény vírusfertőzöttnek bizonyul, és mentesítéséről kell gondoskodni.

2. Gyakori gond, hogy a nemesítők és fajtafenntartók elmulasztják törzskönyvezésre előkészíteni és bejelenteni, valamint a központi törzszültetvény számára történő szaporításáról gondoskodni államilag minősített fajtájuk kijelölt egyedét, állományát. (Tájékoztató elmondhatom, hogy jelenleg a mintegy 180 államilag minősített és forgalomba hozatalra engedélyezett gyümölcsfajta közül közel 50 nincs a központi törzszültetvényben, a törvényes szaporítási rendszeren keresztül történő szaporításuk jelenleg potenciálisan lehetetlen.)

3. Nehézkesen halad a Kutató Intézetten kívül álló hazai nemesítők, honosítók, ill. fajtafenntartók fajtáinak termesztésbe vonása. Nagy részük nem

ismeri kellőképpen a hazai szaporítás rendszerét, az ezzel kapcsolatos teendőket. Jellemző, hogy az imént említett 50 fajta közül, amelyek hiányoznak a központi törzsültetvényből, 20-nak Kutató Intézetén kívüli intézmény a fenntartója. Ezeknek a fajtáknak a szaporítása évek óta ún. kijelölt fákról történik.

A termesztésbe vonás meggyorsítását — az elmondottakból adódóan — a következőkben látom megvalósíthatónak:

A törzskönyvi előjegyzésbe vétel, vírusvizsgálat és a szűrő faiskolai szaporítás több évvel meg kellene, hogy előzze a fajta minősítését, hogy az állami elismerés idejére már megfelelő mennyiségű alapanyagot termő anyanövény legyen az üzemi törzsültetvényekben, a tömeges szaporítás azonnali megkezdéséhez. Ez esetben a szűrő faiskolának, illetve központi törzsültetvény fenntartójának bizonyos kockázatot kell vállalnia; tudniillik, hogy egyrészt a fajtajelölt vagy külföldi fajta esetleg nem kerül állami minősítésre, másrészt a tesztelt anyanövény vírusfertőzöttnek bizonyul, és utódait meg kell semmisíteni.

Ilyenkor a termesztésbe vonással kapcsolatos teendőket a nemesítőnek vagy honosító(k)-nak kell elvégezni, mivel ekkor még a fajta fenntartója általában nem ismert. Remélhetőleg nagyban segíti majd az ügy előrehaladását az a tény, hogy az állami elismerésnek feltétele vagy legalábbis a minősítés egyik szempontja lesz a fajtajelölt *jogszabályban előírt szaporítási rendszeren keresztül történő szaporíthatósága*, vagyis hogy a fajtajelölt kiválasztott egyede, állománya törzskönyvi előjegyzésre került-e, és vírusvizsgálata, valamint szűrő faiskolai szaporítása megtörtént-e.

További gyorsítási lehetőséget (bár egyben kockázatot is) jelent, ha a szűrő faiskolai szaporítással egyidőben — korlátozott mennyiségben — az elit faiskolában is leszaporítjuk a fajtát az üzemi törzsültetvények számára. A nagyobb kockázatot itt az jelenti, hogy az anyafa vírusfertőzöttsége esetén nemcsak a szűrő faiskolából kikerült kis számú szaporulatot, hanem az üzemi törzsültetvényekben levő utódokat is meg kell semmisíteni. Ezt a munkát jelenleg is folytatjuk, nagy óvatossággal elsősorban azoknál a fajoknál, amelyeknél a kockázat kisebb (pl. almánál, körténél).

Gyakorlati végrehajtásban velünk együttműködő más szervek részéről az utóbbi időben felmerült a további egyszerűsítés, gyorsítás és hatékonyabb végrehajtás igénye és konkrét terve. A javaslat lényege — mely új alapokra helyezné a köztermesztésbe vonás jelenlegi rendszerét — az alábbi:

A köztermesztésbe vonással kapcsolatos teendőket a nemesítőktől, honosítóktól, ill. fajtafenntartóktól független semleges állami szerv feladatává kellene tenni.

Az intézmény egy központi gyűjtőállomást hozna létre, ahová el kellene helyezni minden — elsősorban import útján az országba érkezett — gyümölcsfajtát, korlátozott egyedszámmal. E gyűjtőállomáson történne a növényegészségügyi megfigyelés (vírusvizsgálat); fajtaazonosítás, törzskönyvi előjegyzésbe vétel.

A rendszer egyik előnye, hogy feleslegessé teszi — a gyakran rendkívül nehéz feladatnak bizonyuló — honosító(k) felkutatását, továbbá mentesíti a honosítókat a köztermesztésbe vonással kapcsolatos procedúrától.

Mint láttuk, az új fajták köztermesztésbe vonása igen szerteágazó és számos intézményt érintő munka, ezért meggyőződésem, hogy *egyetlen szervezetnek kell végezni* a mind biológiai, mind virológiai szempontból egyaránt megfelelő *biológiai alapok kialakításának összehangolását és irányítását, beleértve az ilyen célú import koordinálását is* (de legalábbis véleményezését), a párhuzamos vagy egymásnak ellentmondó tevékenység elkerülése érdekében.

Egyértelmű továbbá, hogy nincs külön vírusmentesítési és külön törzsültetvény-fejlesztési ügy. A kettő egymástól elválaszthatatlan, és — mint a gyakorlatban sajnos néhány esetben tapasztaltuk — ezek külön programként való kezelése számos buktatóhoz vezet.